

УДК 930(477)"18":271.4-722.52(477.87)"186/189"

DOI: 10.26565/2227-6505-2022-34-03

**МУКАЧІВСЬКИЙ ІГУМЕН-ВАСИЛІЯНИН, ІСТОРИК І ПУБЛІЦИСТ АНАТОЛІЙ
КРАЛИЦЬКИЙ (1835–1894) – НЕВІДОМИЙ ПОПУЛЯРИЗАТОР СПАДЩИНИ
МИКОЛИ КОСТОМАРОВА****В. Р. Мороз**

Український католицький університет

moroz.volodymyr@ucu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-0852-4285>

Метою статті є дослідження обізнаності історика, етнографа, публіциста, літератора, ігумена Мукачівського василіянського монастиря 1869–1894 рр. о. Анатолія Кралицького з працями Миколи Костомарова, аналіз засвоєння ченцем-інтелектуалом ідей відомого вченого і діяльності з їх популяризації в своїх творах.

Методологія дослідження. У статті в рамках методологічних підходів історії ідей розглянуто вплив наукового і публіцистичного спадку Костомарова на Кралицького, як найбільшого історика і публіциста Василіянського Чину та Мукачівської єпархії другої половини XIX ст.

Наукова новизна. Уперше в історіографії на основі вивчення діяльності Кралицького і порівняльного аналізу змісту праць Костомарова та Кралицького описано шляхи і способи ознайомлення ченця з роботами Костомарова, відображено особливості сприйняття ним ідей вченого і їх ретрансляції через нові авторські тексти для загалу читачів, передусім з Галичини й Закарпаття.

Висновки. З'ясовано, що Анатолій Кралицький мав нагоду ознайомлюватися з роботами та думками Миколи Костомарова щодо української історії й національних питань принаймні з початку 1860-х рр. завдяки читанню галицької преси, в якій ієромонах також друкував численні власні тексти, а з 1875 р. додатково завдяки даруванню книг Костомарова Михайлом Драгомановим. Встановлено, що науковий доробок вченого настільки заімпонував василіянину із Закарпаття, що він вважав Костомарова найбільшим сучасним істориком, використовував його думки для обґрунтування власної позиції й сприяв використанню цієї спадщини в часі поступового відходу українства від давньої «староруської» ідентичності й творення нової. При цьому відзначено, що відповідні процес в силу низки обставин в Галичині і на Закарпатті закономірно пройшов через етап русофільства, яке мало значний вплив і на Кралицького.

Ключові слова: Микола Костомаров, Анатолій Кралицький, Михайло Драгоманов, Закарпаття, Василіянський Чин, Мукачівська єпархія.

The research aim is to investigate knowledge of Mykola Kostomarov's works by Fr Anatolii Kralytskyi, a historian, ethnographer, journalist, writer, and hegumen at the Mukachevo Basilian monastery in 1869–1894. The author analyses Kralytskyi's learning of Kostomarov's ideas and describes hegumen's activity in popularizing them.

Research methodology. The article uses the methods of intellectual history to discuss Kostomarov's heritage influence on Kralytskyi, the prominent historian and journalist of the Basilian Order of St. Josaphat and the Mukachevo Eparchy in the second part of the XIX century.

Scientific novelty. For the first time in historiography, Volodymyr Moroz compares the works of Kostomarov and Kralytskyi with insights into the Basilian intellectual activity to describe his learning ideas of the outstanding historian. The author defines Kralytskyi's appreciation of Kostomarov's heritage and his work to transmit some notions to readers of his texts in the Galicia and Zakarpattia regions.

Conclusions. *The author found that Anatolii Kralytskyi could read works and learn the ideas of Mykola Kostomarov concerning Ukrainian history and the national question. Firstly, the monk published his texts in the periodical literature of Galicia already in the early 1860s, where Kostomarov's texts were simultaneously published. For the second, in 1875, Kralytskyi received a set of Kostomarov's books from Mykhailo Drahomanov. Kostomarov's arguments had become so attractive to Basilian that he publicly declared Kostomarov was the most significant historian of his time. The article ascertains that Kralytskyi used Kostomarov's ideas to strengthen his arguments. He did so while being included in transmitting the Ukrainian population from the archaic "Old-Ruthenian" identity to the new one. At the same time, the author explains, these significant changes included a Russophillian stage in the Galicia and Zakarpattia.*

Key words: *Mykola Kostomarov, Anatolii Kralytskyi, Mykhailo Drahomanov, Zakarpattia, Basilian Order of St. Josaphat, Eparchy of Mukachevo*

Ієромонах-василіянин Анатолій (у хрещенні Олександр) Кралицький (12 лютого 1835 – 11 лютого 1894) – уродженець с. Чабини теперішнього Пряшівського краю Словаччини, ігумен Мукачівського василіянського монастиря св. Миколая на Чернечій Горі (1869–1894), найбільший публіцист та історик всього Василіянського Чину, а також місцевої Мукачівської греко-католицької єпархії другої половини XIX ст., літератор, один з когорти українських будителів Закарпаття. Цей чернець мав надзвичайно велике коло спілкування: був знайомий і листувався з багатьма науковцями та громадськими діячами Австрійської (відтак Австро-Угорської) та Російської імперій, друкував свої наукові й публіцистичні праці, а також художні твори у виданнях Відня, Львова, Санкт-Петербурга, Ужгорода та інших центрів наукового і громадського життя. Кралицький – автор сотень публікацій, що побачили світ як під його прізвиськом, так, з огляду на його переслідування з боку мадярських кіл, під щонайменше 25 псевдонімами і криптонімами [детальніше про це див.: 22]. Згідно з обґрунтованим, на нашу думку, висновком дослідника життя і творчості Анатолія Кралицького Франтішека Тішого, за своїми переконаннями чернець належав до народо-вського напрямку, хоча з 1866 р. все більше тяжів до русофільства [25, с. 119]. Це сталося після поразки Австрії у війні з Пруссією, коли народи імперії Габсбургів побачили її слабкість і внаслідок цього під впливом російської пропаганди посилилася орієнтація багатьох місцевих слов'янських еліт на імперію Романових. Упродовж десятиліть Кралицький виступав проти спроб мадярських кіл витворити з руського (давні українські етноніми *руснаки* й *русини* побутували на Закарпатті ще в першій третині XX ст.), тобто українського, населення краю окремих маленьких народів: *угроросів* чи якихось *русинів*, окремих від решти русинів – українців, яких було б зручно контролювати й асимілювати [1, с. 4; 9, с. 290; 23, с. 48].

Позитивна національна програма Кралицького сформувалася під впливами романтизму, слов'янофільства і, як уже було згадано, русофільства, але суттю її залишалося проголошене ченцем гасло: «*Мы стѣмя преславной Украины и незабвенного Запорожья*» [2]. Це виражалося і в його діяльності, і в його текстах. До речі, навіть літеру «ять» – «ѣ» він розумів читав як українське «і», а не російське «є» [18, с. 111].

Цікавлячись питаннями взаємин слов'янських народів, чернець для окреслення східнослов'янської їх групи використовував термін *руські* (у публікаціях російською *русские*) і виявляв жвавий інтерес як до класичних у його час, так і до нових праць з історії й етнографії. Природно, що на цьому шляху Кралицький рано чи пізно мав ознайомитися з масштабною як за обсягами, так і за значенням, творчістю Миколи Костомарова.

Можна з певністю вести мову про те, що мукачівському ігумену були відомі наукові й публіцистичні роботи та загалом погляди Костомарова вже на початку 1860-х рр. Зокрема, тексти відомого вченого тоді активно передруковувала львівська газета «Слово», яка водночас друкувала твори ченця. Так, у 1863 р. видання вмістило на своїх шпальтах роботи «Двѣ русскіи народности» і «Мысли о федеративномъ началѣ въ древней Руси» [14; 24, с. 188]. У 1864 р. в «Слові» побачили світ статті, присвячені огляду позиції Костомарова щодо національних і мовних питань [4; 27]. Загалом думки та аргументи Костомарова знайшли

настільки значний резонанс в Кралицького, що він не лише почав виявляти інтерес до них, а фактично став їх першим популяризатором на Закарпатті. Разом з тим, доводиться констатувати, що питання засвоєння василіянином-інтелектуалом спадщини визначного історика досі залишається невивченим, а відповідні сторінки української інтелектуальної історії – невідомими. Значною мірою так сталося з одного боку через брак досліджень спадщини самого Кралицького, якого досі частіше сприймають як літератора і збирача фольклору, ніж автора історичних розвідок і текстів на теми національної ідентичності. З іншого боку, у дослідницьких колах надто мало уваги приділяють зв'язку історичних процесів на Закарпатті з загальноукраїнськими, причому не через їх слабкість, а через недостатнє використання відповідних джерел. Більше того, досі можливим є виявлення незалучених до наукового обігу робіт ієромонаха, які здатні пролити додаткове світло на обрану тему.

У 1874 р. у газеті «Слово» вийшла стаття о. Кралицького «Подвигъ Богдана Хмѣльницького», яка є особливо важливою для нашої розвідки. Ця праця мукачівського ігумена побачила світ без підпису. Авторство встановила дослідниця Йолана Голенда і згодом підтвердив о. Атанасій Пекар, ЧСВВ [6, с. 29; 7, с. 151; 29, арк. 2]. Названий текст василіянина цікавий як виразне свідчення його доброї обізнаності з поглядами інших українських авторів ХІХ ст., передусім о. Івана Могильницького, Пантелеймона Куліша та Миколи Костомарова. Покажемо, з огляду на тему нашого дослідження, є наступний пасаж:

«Падінню Польщі, а разом з нею і католицизму серед польсько-руської слов'яниці поклав початок Богдан Хмельницький, бо вже відтоді Польща почала неухильно прямувати до свого падіння; а думка про її поділ виникла вперше не при кінці минулого століття, а народилася вже в голові Б. Хмельницького, і цю думку він висловлював. Оскільки боротьба католицизму зі східною Церквою в середовищі польсько-руських слов'ян є не чимось іншим, як тільки боротьбою західної і слов'янської культур, то очевидно, що початок падіння західної культури серед польсько-руських слов'ян повинен вважатися початком перемоги слов'янської культури» [17, с. 4].

У наведеному пасажі знаходимо важливу для розуміння джерел натхнення Кралицького рефлексію щодо завершальних слів передмови Костомарова до його монографії «Богдан Хмельницький». В ній історик писав: *«Упродовж багатьох віків Польща і Русь вели між собою безнастанну, вперту, послідовну боротьбу. Довго перевага була на боці Польщі: загарбавши Червону Русь, об'єднавшись із Литвою і заволодавши значною частиною руських земель, Польща послідовно, крок за кроком вступала в середину руського світу і на початку ХVІІ ст. мало не заволоділа ним остаточно. Епоха Богдана Хмельницького повернула старовинну суперечку в протилежний бік. З тої пори у зв'язі двох народностей стали переважати руси. Епоха Богдана Хмельницького розпочала й підготувала те, що повинно було, за перебігом історичних обставин, збутися в майбутніх поколіннях з усіма наслідками для слов'янського світу, можливо, ще не зваженими долею» [11, с. 23].*

І хоча мукачівський ігумен в своїй статті про Хмельницького не згадує Костомарова, змістовні паралелі між обома роботами чітко видно. В Науковій бібліотеці УжНУ, куди в радянські часи передали багато книг, конфіскованих комуністами з бібліотеки Мукачівського монастиря і єпархіяльної бібліотеки, збереглися т. 2 монографії Костомарова «Богдан Хмельницький» видання 1859 р. (вочевидь, мав бути і т. 1), а також її т. 1 як дев'ятий том багатотомника праць Костомарова «Историческія монографіи и изслѣдованія» 1870 р. Для своєї статті про значення діяльності українського гетьмана мукачівський ігумен міг використати котресь із цих двох видань.

Черговий значний поштовх до зацікавлення науковими роботами Костомарова, а відтак до подальшої їх популяризації на Закарпатті, Кралицькому надав Михайло Драгоманов, який відвідав ігумена в Мукачівському монастирі у 1875 р. Гість тоді зацікавив ченця своїми розповідями настільки, що той запросив його заночувати в обителі. Своєю чергою Драгоманов зауважив, що Кралицький мало обізнаний з дійсним перебігом процесів українського відродження і національного життя загалом не тільки у Наддніпрянщині, а й ближчій до Закарпаття Галичині. Переконавшись в актуальності потреби доносити до українських

інтелектуальних кіл Закарпаття правдиву інформацію і гуртувати українців різних земель за допомогою конкретних практичних проєктів, таким способом орієнтуючи їх на працю для народу і спонукаючи до національного освідомлювання, Драгоманов ангажував василіянина до збору етнографічних матеріалів для публікації в збірнику «Малорусскія народныя преданія и рассказы», а також почав дарувати різні видання Мукачівському монастирю. Кралицькому, який уже й до того активно збирав, описував і видавав фольклор, а також займався вивченням історії рідного краю, будучи тоді єдиним дослідником багатих фондів монастирського архіву в Мукачеві, пропозиція зацікавила. Це й стало підґрунтям спілкування обох діячів у наступні роки [8, с. 276–277]. Між іншим, Кралицький помер усього за півтора року до Драгоманова, молодшого за нього на шість років.

Перелік видань, які отримав для монастирської бібліотеки отець-ігумен, наводить сам Драгоманов: «Книги, котрі я прислав йому, були: «Записки охотника» Тургенєва, «Рассказы» Решетникова, «Русская история» Костомарова, «Кобзар» Шевченка, повісті М[арка] Вовчка, Нечуя [-Левицького], Федьковича, пісні Лисенка і т. д. Остатні, як я взяв потім, дуже подобались родичкам ігумена» [8, с. 277]. Надіслані Драгомановим випуски монографії Костомарова «Русская история въ жизнеописаніяхъ ея главнѣйшихъ дѣятелей» також збереглися у Науковій бібліотеці УжНУ [21, с. 74]. Загалом їх п'ять: 1-й відділ, вип. 1 1873 р.; 1-й відділ, вип. 2 1874 р.; 1-й відділ, вип. 3 1874 р.; 2-й відділ, вип. 4 1874 р.; 2-й відділ, вип. 5 1874 р. На кожній з цих книг стоїть дарчий напис. На першій він найдетальніший: «Въ бібліотеку Мукачевскаго монастыря отъ М. Драгоманова. Кіевъ 1875, окт[ября] 14». На наступних книгах написи лаконічніші: без дати.

У деяких з названих частин монографії Костомарова з монастирської книгозбірні є позначки, зроблені на полях, вочевидь, самим Кралицьким. Так, у першій з них, на с. 31, нотатка стоїть навпроти речення про те, що у Господні й Богородичні свята, а також у день 12 апостолів якщо вони випадають на середу чи п'ятницю, св. Теодосій Печерський дозволяє монашеству їсти м'ясо. Біографією св. Теодосія [19], а також питанням історії заборон і дозволів споживати м'ясо монашеству мукачівський ігумен цікавився, адже дебати з цього питання у Мукачівській єпархії тривали ще в 1860-х рр. і чернець торкався його у власних текстах [5; 15, с. 1].

Інтерес Кралицького до робіт Костомарова був сталим упродовж багатьох років, і зберігся й по смерті видатного історика. Так, у 1888 р., василіянин, публікуючи вірш Костомарова «Місяць» і вказавши його походження «Изъ малорусской поэзіи», виявив своє пряме ставлення до покійного вже вченого, що він «быль славнымъ исторіографомъ первымъ послѣ Карамзина» [16]. У бібліотеці ченця справді були тт. 5-8 книги Карамзіна «Історія государства Россійскаго» [21, с. 70]. Водночас в своїй оцінці заслуг двох істориків Кралицький, вочевидь, був не цілковито самостійним щодо Карамзіна: запозичив її з праць самого Костомарова, який називав згаданого вченого *корифеєм* [13, с. 606].

Крім того, Кралицький був особливо чутливим і прихильним до терміну *малоруський*, бо вважав малоруськими увесь рідний край і малу батьківщину: с. Чабини й сусідні села, розташовані в долині ріки Лаборець. До прикладу, про мову цієї околиці василіянин писав: «Что касается бестьди, то сія также имѣетъ свой провинціализмъ: русскій испорченый. По существу общенію съ мадярами и словаками вкралось въ русскую рѣчь множество словъ и выражений сихъ народовъ; однакожь надьбаемъ въ ней особенности всказующіи на рѣчь малорусскую и галицкую» [18, с. 110].

Саме ознайомлення зі спадщиною Костомарова і подібність переконань (передусім типова для представників школи романтизму орієнтація на простий народ: його мову й культуру, пошук візії автентичного образу народного буття в минулому), на нашу думку, схилили Кралицького до того, що він, на відміну від багатьох сучасників-авторів стримувався від розчинення українців у *російському морі* і, ведучи мову про *руських/русских*, мав на увазі не один народ в сучасному розумінні, а спільноту, на означення якої тепер використовують термін *східні слов'яни*. При цьому слід мати на увазі, що в уяві мукачівського ігумена, який ніколи не бував у Росії, Білорусі, та й у Наддніпрянській Україні, а тому не розумів сповна

відмінностей між трьома народами, ці народи виглядали тісніше пов'язаними, ніж у дійсності. Давня *руська* мова, як вважав Кралицький, начебто розпалася не на окремі мови, а на наріччя [9, с. 290]. А втім, Костомаров в автобіографії теж писав про *малоруську* гілку *руського* народу [13, с. 446]. Цю неспівмірність термінології XIX ст. із сучасною слід завжди враховувати, щоби уникати викривлення поглядів великої когорти історичних діячів, у тому числі Костомарова та Кралицького.

Взагалі описана позиція Кралицького не була результатом якоїсь його свідомо *російської*, в сучасному розумінні, ідентичності, а тільки черговим – одним з багатьох – виявів загального стану тогочасної науки і громадської думки, в тому числі української. Наприклад, про те, що білоруси, росіяни та українці є *руськими* писав і чеський славіст Павел Йозеф Шафарик [10, с. 186]. Подібно вів мову про *руських* Іван Вагилевич [3, с. 396–397].

Важливим етапом на шляху до становлення сучасного розуміння старого терміну *руський* як приблизного відповідника новішого терміну *східнослов'янський* на складному шляху поступового звільнення українців від впливу російської великодержавної ідеології була згадана вище стаття Костомарова «Двѣ русскія народности» і численні його наступні роботи. Адже, зокрема, в названій праці Костомаров писав: *«Итакъ тѣ, которые говорили: русская народность, и понимали подъ нею что-то единственное, самосушее, ошибались; они должны говорить: русскія народности. Оказывается, что русская народность не едина; ихъ двѣ, а кто знаетъ, можетъ быть ихъ откроется и болѣе, и тѣмъ не менѣе онѣ – русскія»* [12, с. 33].

Зрозуміло, що мукачівський ігумен був не єдиним реципієнтом відповідних ідей визначного історика. До прикладу, для ровесника Анатолія Кралицького – художника і літератора Корнила Устияновича – усвідомлення різниці між українським та російським народами, а відтак позбавлення наївного русофільства стало можливим тільки завдяки особистій поїздці в Росію і вилилося в надзвичайно драматичний злам його світогляду. Устиянович писав про це: *«Однакъ я и rozpoзнавъ, що Костомаровъ, Миклошичъ и други учени правду говорятъ, що есть двѣ рускі народности, рожніи характеромъ, обычаями, мовою, а навѣтъ – помимо православія – и вѣрою»* [26, с. 26]. Ченцеві ж не судилося побувати в імперії Романових, а тому і вплив ідей Костомарова на нього мав інший характер: відбувався більш плавно, накладався на власні рефлексії щодо місцевого життя і спілкування з багатьма русофілами, як то Яків Головацький і Богдан Дідицький, які значною мірою дезорієнтували ієромонаха-інтелектуала у національних питаннях. Як наслідок, у світогляді й текстах василіянина можна зустріти невизначеності й деякі твердження, що суперечать одне одному. Туманність уявлень Кралицького про дійсний характер *руської* спільноти і місце в ній *малорусинів* – один з таких випадків. Водночас авторитет Костомарова був настільки великим, що його ніхто не оспоролював, і той же Головацький шукав з ним спілкування [28].

Загалом можна підсумувати, що ознайомлюючись упродовж десятиліть зі спадщиною Миколи Костомарова і знаходячи в ній чимало думок, яких сам дотримувався, Анатолій Кралицький значно збагатився в інтелектуальному плані. Природно, що будучи активним публіцистом та істориком-аматором, від ретранслявав ідеї Костомарова читачам своїх публікацій, передусім на Закарпатті і в Галичині. Таким чином дискурс Костомарова за посередництва Кралицького і не в останню чергу завдяки старанням Драгоманова органічно ставав частиною місцевих українських дискурсів в Австро-Угорщині ще до того, як тамтешній загал змінив старий етнонім *русини* (і подекуди *руснаки*) на новий *українці*. Значення Кралицького в цій сфері виражається в тому, що він сприяв поступовому переходу місцевого українства від архаїчної вже *староруської* ідентичності до нової. Хоча персонально мукачівський ігумен цього кроку так і не здійснив.

Закономірним в умовах тогочасної української бездержавності, складних політичних умов і засилля державної цензури в імперіях Романових, де жив і друкував праці Костомаров, та Габсбургів, де жив і друкував праці Кралицький, стало те, що це оновлення ідентичності на різних землях України проходило через етап русофільства. В конкретних умовах своєї доби й місця і Костомаров, як емансипатор, і Кралицький, як ретранслятор його думок на місцевому ґрунті, якщо скористатися словами Драгоманова про Костомарова з листа до редакції часопису «Правда», міг бути *«і українофіл і общерус»* [20, с. 400–401]. Саме з огляду на цю рису в наступні десятиліття аргументи на свою користь у суспільних дискусіях шукали в спадщині Костомарова та Кралицького і українські народовці, і українські русофіли.

Література

1. А. К. [Крालицькій А.]. Къ статьи «Объ угро-рускихъ названіяхъ нашихъ». *Свѣтъ*. Суббота, 28 октября (9 ноября) 1867 г. №18. С. 3–4.
2. А. К. [Крालицькій А.]. Изъ Угорской Руси. *Слово*. Середа, 10 (22) януарія 1862 г. №3. С. 10.
3. Брок П. Іван Вагилевич (1811–1866) та українська національна ідентичність. *Шашкевичіана*. Нова серія. Вип. 1–2. Львів – Броди – Вінніпег 1996. С. 389–416.
4. Выходки на Костомарова. *Слово*. Середа, 6 (18) мая 1864 г. №36. С. 141–142.
5. Геденъ Пазинъ. Іеромонахъ угорскій // *Сборникъ*. Вѣдень. 1866. №7. С. 28.
6. Голенда. Й *Анатолій Крालицькій*. *Вибрані твори*. Пряшів: Словацьке педагогічне товариство в Братиславі, Відділ української літератури в Пряшеві, 1984. 251 с.
7. Голенда Й. Анатолій Крालицькій у закарпатоукраїнському культурному житті минулого сторіччя. *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*. 1980. Вип. 9. Кн. 1. С. 135–206.
8. Драгоманов М. Австро-руські спомини (1867–1877). [в] Драгоманов М. *Літературно-публіцистичні праці у двох томах*, т. 2. Київ: Наукова думка, 1970. С. 151–288.
9. И. В. [Кралаицькій А.]. Языкъ и словесность. Изъ Села. 30.IX. *Листокъ*. Ужгородъ. 1888. Вип. 19. С. 289–292.
10. Комаринець Т. *Ідейно-естетичні основи українського романтизму (проблема національного й інтернаціонального)*. Львів: Видавництво при Львівському державному університеті, 1983, 223 с.
11. Костомаров М. *Богдан Хмельницький. Історична монографія*. Дніпропетровськ: Січ, 2004. 844 с.
12. Костомаровъ Н. Двѣ русскія народности. *Основа*. 1861. №3. С. 33–82.
13. Костомаров Н. *Исторические произведения. Автобиография*. Киев: Издательство при Киевском государственном университете, 1989. 736 с.
14. Костомаровъ Н. Мысли о федеративномъ началѣ въ древней Руси. *Слово*. Суббота, 20 червця (2 юлія) 1864 г. №49. С. 191–192.
15. Кралаицькій А. Воспоминаніе о покойномъ епископѣ мукачевскомъ Василіи Поповичѣ. *Слово*. Середа, 3 (15) марта 1865 г. С. 1–2.
16. К[ралаицькій А.] Изъ малорусской поэзіи. *Листокъ*. Ужгородъ. 1888. Вип. 1–2. С. 7.
17. К[ралаицькій А.]. Подвигъ Богдана Хмѣльницкаго. *Слово*. Четвергъ, 3 (15) января 1874 г. №1. С. 3–4.
18. Кралаицькій А. Русины Лаборскіи въ Угорщинѣ. *Науковий сборникъ, издаваемый литературнымъ Обществомъ Галицко-русской Матицы*. Вип. 2. Львовъ: Въ книгопечатнѣ Ставропигійского Института, 1865. С. 103–111.
19. [Кралаицькій А.] Св. Феодосій Печерскій. *Листокъ*. Ужгородъ. 1886. Вип. 6. С. 180–181.
20. *Листи до Ів. Франка і інших. 1887–1895*. Львів: Накладом Українсько-руської видавничої спілки, 1908. 432 с.
21. Микитасъ В. *Давні рукописи і стародруки. Опис і каталог*. Частина 2. Львів: Видавництво Львівського університету, 1964. 84 с.
22. Мороз В. Чернець та його доба: національна та релігійна ідентичність у спадщині о. Анатолія Кралаицького, ЧСВВ (1835–1894). *Етнічна історія народів Європи*. Число 56. Київ, 2018. С. 37–53.
23. Нодъ И. [Кралаицькій А.]. Отрывокъ изъ описанія путешествія мадьяра Адама Сатмари въ 1711 году (Изъ мадьярскаго). *Бесѣда. Литературное приложение къ «Страхопуду»*, 15 (27) февраля 1893 г. №4. С. 46–48.
24. Романюк М., Галушко М. *Українські часописи Львова*, т. 1: 1848–1900. Львів: Світ, 2001. 742 с.
25. Тіхий Фр. *Розвиток сучасної літературної мови на Підкарпатській Русі*. Ужгород: Ват «Патент», 1996. 226 с.

26. Устіянович К. М. *Θ. Раєвскій и російскій панславизмъ. Спомини зъ пережитого и передуманого*. Львовъ: Накладомъ К. Беднарского, 1884. 86 с.
27. С. Вѣдень, 8 р. септемврія (Дальше о рускихъ путешественникахъ. Вѣсти политичныи). *Слово*. Субота, 12 (24) вересня 1864 г. №73. С. 290.
28. Інститут Рукопису Національної Бібліотеки України ім. Володимира Вернадського. Ф. 22. Од. зб. №170. 1 арк.
29. Пекар А., ЧСВВ. Анатолій Кралицький (1835–1894) – літератор, історик, етнограф, публіцист. *Історичний архів Провінції св. Миколая Василянського Чину в Україні*. Фонд о. Атанасія Пекаря, ЧСВВ. 4 арк.

References

1. А. К. [Kralytskii A.]. К statii «Ob uhro-russkikh nazvaniiah nashyh» [On the publication “Concerning our Hungaro-Russian names”] (in Yazychie). *Svjet*. Subbota, 28 oktiabria (9 noiabria) 1867 h. №18. S. 3–4.
2. А. К. [Kralytskii A.]. Iz Uhorskoj Rusi [From the Hungarian Rus] (in Yazychie). *Slovo*. Sereda, 10 (22) ianuariia 1862 h. №3. S. 10.
3. Brok P. Ivan Vahylevych (1811–1866) ta ukrainska nacionalna identychnist [Ivan Vahylevych (1811–1866) and the Ukrainian National Identity] (in Ukrainian). *Shashkevychiana. Nova seriia*. Vyp. 1–2. Lviv – Brody – Vinnipeg 1996. S. 389–416.
4. Vykhodky na Kostomarov [Excesses against Kostomarov] (in Yazychie). *Slovo*. Sereda, 6 (18) maia 1864 h. №36. S. 141–142.
5. Hedeon Pazyn. Hieromonakh uhorskii [Hungarian hieromonk Hedeon Pazyn] (in Yazychie) // *Sbornyk*. Viden. 1866. №7. S. 28.
6. Holenda. J *Anatolii Kralytskyi. Vybrani tvory* [Anatolii Kralytskyi. Selected Works] (in Ukrainian). Priashiv: Slovacke pedahohichne tovarystvo v Bratislavi, Viddil ukrainskoj literatury v Priashevi, 1984. 251 s.
7. Holenda J. Anatolii Kralytskyi u zakarpatoukrainskomu kulturnomu zhytti mynuloho storichchia [Anatolii Kralytskyi in Ukrainian cultural life in the Zakarpattia during the previous century] (in Ukrainian). *Naukovyi zbirnyk Muzeiu ukrainskoj kultury u Svydnyku*. 1980. Vyp. 9. Kn. 1. S. 135–206.
8. Drahomanov M. Avstro-ruski spomyny (1867–1877) [Austro-Ruthenian memoirs (1867–1877)]. [v] Drahomanov M. *Literaturno-publicystychni praci u dvokh tomakh* [Works on literature critics in two volumes] (in Ukrainian), t. 2. Kyiv: Naukova dumka, 1970. S. 151–288.
9. I. V. [Kralytskii A.]. Yazyk i slovesnost. Iz Sela. 30.IX. [Language and folklore. From a village. 30.IX.] (in Yazychie). *Listok*. Uzhorod. 1888. Vyp. 19. S. 289–292.
10. Komarynec T. *Ideino-estetychni osnovy ukrainskoho romantyzmu (problema nacionalnoho i internacionalnoho)* [Ideal and aesthetic basics of Ukrainian romanticism (a problem of national and international)]. Lviv: Vydavnytstvo pry Lvivskomu derzhavnomu universyteti, 1983, 223 s.
11. Kostomarov M. *Bohdan Khmelnytskyi. Istorychna monohrafiia* [Bohdan Khmelnytsky. A historic monography] (in Ukrainian). Dnipropetrovsk: Sich, 2004. 844 s.
12. Kostomarov N. Dvie russkija narodnosti [Two Russian nations] (in Russian). *Osnova*. 1861. №3. S. 33–82.
13. Kostomarov N. *Istoricheskie proizvedeniia. Avtobiografija* [Historic Works. Autobiography] (in Russian). Kiev: Izdatelstvo pri Kievskom gosudarstvennom universytete, 1989. 736 s.
14. Kostomarov N. Mysli o federativnom nachali v drevnei Rusi [Some thoughts on the Problem of Federalism in Old Rus'] (in Yazychie). *Slovo*. Subota, 20 chervcia (2 iuliiia) 1864 h. №49. S. 191–192.
15. Kralytskii A. Vospominanie o pokojnom yepyskopi mukachevskom Vasylii Popovychi [A memoir about the Mukachevo bishop Valylii Popovych] (in Yazychie). *Slovo*. Sereda, 3 (15) marta 1865 h. S. 1–2.
16. Kralytskii A. Iz malorusskoj poezii [From the Malorussian poetry] (in Yazychie). *Listok*.

Uzhorod. 1888. Vyp. 1–2. S. 7.

17. K[ralytskii A.]. Podvyh Bohdana Hmilnickoho [A Bohdan Khmelnytsky's exploit] (in Yazychie). *Slovo*. Chetverh, 3 (15) ianuarua 1874 h. №1. S. 3–4.

18. Kralytskii A. Rusiny Laborskii v Uhorshchyni [Ruthenians of the Laborec valley in Hungary] (in Yazychie). *Naukovyj zbornik, izdavaemyi literaturnym Obshchestvom Halycko-russkoi Maticy*. Vyp. 2. Lvov: V knyhopechatni Stavropihiiskoho Instytutu, 1865. S. 103–111.

19. [Kralytskii A.] Sv. Theodosii Pecherskii [St. Theodosius of Kyiv] (in Yazychie). *Listok*. Uzhhorod. 1886. Vyp. 6. S. 180–181.

20. *Lysty do Iv. Franka i ynshykh. 1887–1895* [Letters to Ivan Franko and others. 1887–1895] (in Ukrainian). Lviv: Nakladom Ukrainsko-ruskoi vydavnychoi spilky, 1908. 432 s.

21. Mykytas V. *Davni rukopysy i starodruky. Opys i kataloh* [Ancient manuscripts and old-printed books. Description and Catalogue] (in Ukrainian). Chastyna 2. Lviv: Vydavnytvo Lvivskoho universytetu, 1964. 84 s.

22. Moroz V. Cherenec ta yoho doba: nacionalna ta relihiina identychnist u spadshchyni o. Anatolii Kralytskoho, ChSVV (1835–1894) [The monk and his time: national and religious identity in heritage of Fr. Anatolii Kralytskyi OSBM (1835–1894)] (in Ukrainian). *Etnichna istoriia narodiv Yevropy*. Chyso 56. Kyiv, 2018. S. 37–53.

23. Nodj I. [Kralytskii A.]. Otryvok iz opisaniia puteshestviia madjara Adama Satmari v 1711 godu (Iz madjarskago) [A fragment with description of Hungarian Ádám Szatmáry's travel in the 1711 (from Hungarian)] (in Russian). *Besyeda. Literaturnoe prilozhenie k «Strahopudu»*, 15 (27) fevralja 1893 g. №4. S. 46–48.

24. Romaniuk M., Halushko M. *Ukrainski chasopysy Lvova* [Ukrainian periodical literature in Lviv] (in Ukrainian), t. 1: 1848–1900. Lviv: Svit, 2001. 742 s.

25. Tikhyi Fr. *Rozvytok suchasnoi literaturnoi movy na Pidkarpatskii Rusi* [Ukrainian literary language's evolution in the Pidkarpatska Rus'] (in Ukrainian). Uzhhorod: Vat «Patent», 1996. 226 s.

26. Ustianovych K. *M. F. Raievskii i rossiiskii panslavizm. Spomyny z perezhytoho i peredumanoho* [M. F. Raievskii and the Russian Pan-Slavism. Memoirs from existential experiences and thoughts] (in Ukrainian). Lvov: Nakladom K. Bednarskoho, 1884. 86 s.

27. Σ. Viden, 8 r. septemvriia (Dalshe o ruskykh puteshestvennikakh. Visti politychnii) [8th of September (Next mentions about Ruthenian travelers. Political news)] (in Yazychie). *Slovo*. Subota, 12 (24) veresnia 1864 h. №73. S. 290.

28. *Instytut Rukopysu Nacionalnoi Biblioteky Ukrainy imeni Volodymyra Vernadskoho* [Manuscript Institute, National Library of Ukraine named after Volodymyr Vernadskyi] (in Ukrainian). Fond. 22. Od. zb. №170. 1 ark.

29. Pekar A., ChSVV. Anatolii Kralytskyi (1835–1894) – literator, istoryk, etnohraf, publicyst [Anatolii Kralytskyi (1835–1894) – a writer, historian, anthropologist, journalist] (in Ukrainian). *Istorychnyi arkhiv Provincii sv. Mykolaia Vasylianskoho Chynu v Ukraini*. Fond o. Atanasiia Pekaria, ChSVV. 4 ark.